

Hrvatska biskupska crkva sv. Marije u Biskupiji i kaptolska crkva sv. Bartula na sadašnjem Kapitolu kod Knina.

(Svršetak. V. br. 2.)

Kako se dakle po tekstu razabire, po riečima „ecclesia nostri episcopatus, sanctae Mariae uocabulo“, moguće je tu crkvu staviti uprav i jedino u Knin, kako znamo po Tomi naddjakonu, gdje piše: „Voluerunt“ itd., da su hrvatski kraljevi samo crkvu sv. Marije u polju kod Knina zvali crkvom svoje biskupije, a nikakvu drugu. Netreba nam dakle duga natezanja, da pogodimo, kako je Svinimir kralj tu govorio o Kninskoj biskupskoj crkvi S. Marije, pa i o kraljevskom dvorcu, „uilla regalis“, u njezinoj blizini. Ostaneci kraljeva dvorca može se nagadjati, da su oni tragovi zidinâ na susjednoj Bulatovoj oranici, gdje se opažaju temelji prostranih dvorana i obilni ostanci mozaika (opus vermiculatum), kojim no su bile potaracane, pa na Katićevom vinogradu i onom braće Zdrilića, gdje je nadjena i jedna exedra, a to sve od 50 do 100 metara daleko od bazilike S. Marije. O tim ostancima pisao je pok. O. Stj. Zlatović, da jih narod zove *kraljske mirine*¹. Tako je pisao i drug mi Grgur Urlić Ivanović u Koledaru Matice dalm. za god. 1875. (str. 123) u biljezci, da mu je neki starac biskupinski pripovedao, da su se te ruševine „u zeman davni zvale *kraljeva mirina*“.

Malo nakon izrečena ovog govora, ja sam se i obratio bio pismeno na slavnog nam pokojnog dra. Račkoga, pitajući ga, da mi razjasni pitanje o Svinimirovom Regestu, i da mi bistro kaže, da li je izdan bio u Kninu ili u Solinu; pa, ako je potreba, da ga ide još jednom izpitati u vladinom arhivu. On mi je na to doslovce odgovorio dne 1. studenoga 1893.: „*Svinimirova listina* (doc. p. 112) *po sadržaju spada zbilja u Knin*, jer se u njoj kaže, da je izdana . . . in loco in quo . . . ecclesia s. Mariae sita videtur“; a da je crkva, kako se malo više čita „ecclesia nostri episcopatus“ t. j. chroatensis, koje biskup Petar bijaše prisutan, kano što i župan kninski Jurina. Nu pošto je listina izdana spljetskim Benediktinkam i pošto je u Solinu takodjer bila crkva Sv. Marije (doc. p. 213, 786), nastala je misao, da je Solin „locus, in quo ecclesia s. Mariae sita est“. „Ecclesia s. Mariae de Salona“ spominje se još u listinah *sljedećega vieka* (Kukuljević cod. dipl. II, 8, 31, 35, 162), a ležala je iuxta rivum salonitanae ciuitatis“.

¹ Viestnik itd. god. VIII. Br. 3 str. 78.

„Prem je u novije doba nešto učinjeno za topografiju solinskoga predjela, ona nije ipak do danas dovoljno razjasnjena. Na taj posao su pozvani spljetski te u obće dalmatinski književnici“. „Fotografski snimak listine hrv. arkiva je u mene, pa o izdanju neima sumnje“.

Nakon ovoga lista mislim, da nije više potreba razpravljati o pitanju mjesta, gdje li je izdana Svinimirova preporna listina. Ona govori o biskupskoj crkvi s. Marije u Biskupiji kod Knina i napominje u blizini iste kraljevski dvorac „uilla regalis“, koji za to nije više potreba tražiti u Solinu, nego je zadaća našega društva, da ga traži na i okolo spom. Bulatove oranice u Biskupiji.

Da su „uilla regalis“ i biskupska crkva s. Marije imale biti jedna uz drugu, razumije se po onom, što nam povieda Farlati (Op. cit. IV str. 280) da je kninski biskup morao obavljati crkvene obrede u konaku kraljevskomu „Episcopo Tinniensi id munus datum erat, ut regis ac proceribus curiae aulicisque sacra faceret, divina mysteria impertiret, ceterisque pontificalibus officiis in aula regia fungeretur“.

Sami topografični položaji Biskupije i Kapitula povoljni su mnenju, da je na Kapitolu bio najprije benediktinski samostan, kašnje kaptolska crkva i stan kanonikâ, a u Biskupiji da je bila biskupska crkva Svete Marije i kraljevski dvorac. Kapital je glavica pri sutoku rijekâ, obkoljena jezerima i visokim glavicama, u okolici močvarnoj i svim a navlaš sjevernim vjetrovima izloženoj, te je uprav prikladna za redovnički samostanski život. Tu se pak, osjem crkve i stanova za monahe, a kašnje za kanonike, prijašnjeg samostana, nije našlo traga drugim zgradjama. Biskupija naprotiv je u prekrasnu položaju pri istočnom rubu prostranog Kosovog polja, zaštićena od vjetrova, a obskrbljena mnogobrojnim vrelima pitke vode i poljem, ravnim za utaborenje kraljeve vojske pod šatorje. Tu pak osjem sjajnih ostanaka biskupske bazilike i kanoničkih i biskupskih dvorova ima obilnih ostanaka veličanstvenih zgradja, koje su mogle sačinjavati kraljevski dvorac, i gdje je kralj Svinimir mogao obdržavati veliki sabor narodni „v petih crikvah v Kosovu“.

Da vidimo još koliko nam i ulomci nadpisa nadjenih na katolič. groblju u Biskupiji i na Kapitolu pomažu, da razbistrimo pitanje o ubikaciji crkava Sv. Marije i S. Bartula. Izmedju ulomaka nadpisa nadjenih na Kapitolu, dva su gotička iz trinaestoga vieka, a ostalih šest je iz vremena kraljeva i župana narodne hrvatske dinastije. Na to šest ulomaka nadpisa, koji su svi iz vremena od osmoga do druge polovine desetoga vieka, nahodimo imena četvorice osoba iz vladajućih porodica: Trpimira, Svetoslava, kralja Držislava i jednoga Pribimira. Biljeg nam je to pouzdan, da je u to doba kninska benediktinska crkva s. Bartula uživala osobitu milost hrvatskih velikaša kraljevske krvi i samih kraljeva hrvatskih, da je njima kninska krajina, kao

srce kraljevine Hrvatske bila osobito mila, pa da su crkvu sv. Bartula obsipavali bogatim darovima i zadužbinama. Spomenuo sam već pak izprave iz druge polovine XI. vieka, koje nam dokazuju, kolikim se je ugledom mogao da ponosi na hrvatskom dvoru kraljevskomu opat kninskoga sv. Bartula, pa i odmah nakon ustrojenja kraljevske biskupije u neposrednom susjedstvu samostana, kad je, kako Tomašić pripovieda, i sam Svinimir kralj zakopan pred velikim oltarom crkve sv. Bartula.

Neima stalnih podataka, po kojima bi mogli izvjestno da zaključimo ob uzroku i načinu, zašto i kako su benediktinci napustili samostan sv. Bartula; ali smo u toliko dokazali da se to ima bit dogodilo svakako malo nakon izumrća kraljeva narodne loze pri prvom početku XII. vieka. Taj događaj stoji u svezi i u suglasju sa obćenitim razvitkom ondašnjih društvenih odnošaja u Evropi, a napose i povješću benediktinskoga reda. René Ménard¹ u tomu smislu piše: „Velike opatije toga razdoblja bijahu skoro nezavisne od biskupâ, te obstojaše neka vrst antagonizma između sveštenstva redovnoga i svjetovnoga. Dvanaesti viek bilježi konac moći velikih samostana, kojih politički upliv prelazi na biskupe, u isto doba kad i gradovi, uredivši se u obćine, podižu se radnjom i obrtom“, a malo niže: „Doba sjaja samostana jest XI. i XII viek“. To kao da je napisano za povjest našeg benediktinskog samostana sv. Bartula u Kninu.

Kad se na prijestolje kraljestva hrvatskoga uzpeše kraljevi tudje krvi, kojih ni pepeo praotaca, ni domaće zadužbine, ni rodbinske sveze, ni stare predaje, nit ikakva druga mila ni sveta uspomena nije veživala sa samostanom i crkvom sv. Bartula, lako je na kraljevskom dvoru već uplivni spljetski nadbiskup mogao da dobavi za sebe imanje sv. Bartula i da izprosi premještenje zaslužnih Benediktinaca. Ako Farlati piše, da je dobra opatije kralj Kriesimir pripojio kapitolu kninskomu, može se tim protumačiti što se on nije stavio, da je opatija obstojala još za živa Svinimira kralja, pa je zato upao u tu kronologičnu pogrešku. Častni drug mi Grgur Urlić-Ivanović, koji je još prije iskapanja u kninskoj okolici pisao na spomen. mjestu Koldara, na temeljū narodne predaje i Bomana po Vinjaliću kaže: „Prvostolni (hotio je reći stolni) hram Kninskoga biskupa do polovine trinaestoga vieka stajao je u Biskupiji“. Može dakle lasno biti, da je kašnje, ako i ne upravo u XIII. vieku nadošlo vrijeme, kad se je isti biskup sa celim kapitolom preselio kod sv. Bartula, ili u sam grad Knin, kad je počela da propada biskupska crkva u Biskupiji, a grad Knin, prilično od nje udaljen, da se povećava i okuplja u i okolo tvrdjave; te je Biskupija ostajala neobrađena na osami i sve to više izložena neprijateljskim napadajima, pa nije bilo možda vriedno popravljati ju; dok je crkva s. Bartula bila čvrsto pripo-

¹ Histoire des beaux-arts. II. p. 187.

gradjena 1203. god. i dobro posvodjena stalnijim, već onda dobro poznatim i uobičajenim načinom gradjenja razvijenog romaničkog sloga sa unakrstnim svodovljem, kako to doznajemo po ulomcima podstupinâ pilovâ i rebara svodova, koji su nadjeni medju ruševinama na Kapitolu.

I eto kako bi jedva donekle imao razloga i prag. B. nagadjajući, da je na Kapitolu bila biskupska crkva, samo što to nije moglo da bude za kraljevâ narodne dinastije niti u XII. vijeku, i što se nikako ne može da dokaže, da je tu osjem crkve sv. Bartula obstojala i ona sv. Marije.

Od tridesetak ulomaka nadpisa do sada nadjenih medju ruševinama na katol. groblju u Biskupiji, dva nam svjedoče, da je na tom mjestu obstojala crkva, posvećena blaženoj djevici Mariji Majci Božjoj, a ostali mnogi su svi religioznoga sadržaja. U jednom je ulomku:

„*Pia parce reatis*“ a na drugom „*Mariae nen non et sancti Stephani*“ Ni prag B. ne sumnja, da se taj nadpis odnosi upravo na crkvu sv. Marije i sv. Stjepana¹.

Drugi nadpisi religioznoga sadržaja tu otkriveni jesu:

Ulomci nekog spomenika, na kojemu su bili urezani simboli svih četvero evanjelista sa ulomcim nadpisâ:

(Joh(anne)s evangelista . . .
 (Mat)heus evangelista.
 evangelista —, te
 . . (Magiste)r virtutis spes munndi potens . .
 . . . templum tibi dicato
 . . . acens christo . . .
 . . . tibi almfico domino gl(oria)
 . . . temporum votum . . .
 . . . (Mihael)is et Gabrih(elis)
 (Mari)a sed nunc a(ve)
 Deu(m) itd.

Nadpisi nas dakle mogu utvrdjivati u misli, da je u Biskupiji bila za kraljeva narodne hrvatske dinastije biskupska crkva sv. Marije, a na Kapitolu, da je bila crkva s. Bartula.

Uz mnogobrojne druge ulomke tegurija ciborijâ otarâ nadjene na kat. groblju u Biskupiji, koji nam dokazuju, da je stolna crkva s. Marije imala više otarâ, nadjen je i jedan vrlo zlamenit, koji, mjesto križa po sriedi, ima izdjelano u plohorezbi *Gospino poprsje* bizantinskoga sloga². Gospi više glave urezan je i bizantinski križić. Ovo je u hrvatskim krajevima, po mojem znanju, prvi slučaj, da se na sred timpana tegurija ciborija otara, t. j. na odličnom mjestu, nahodi, mjesto križa ili uzlovita pletera za palmama, ru-

¹ Hrv. sp. str. 25.

² Vidi o njemu članak u 1. broju ovoga časopisa.

zama i pticama, ili liljanim ili kakvog geometričnog ili simboličnog uresa, *figuralna* ploherezba, a i u tom prvom slučaju upravo *lik Bl. Djevice Marije*, kojoj je bila posvećena *kraljevska biskupska crkva S. Marije* u polju Biskupije. To me još bolje sokoli, da uztrajem u mnenju, da je bazilika na groblju Biskupije najvjerojatnije bila biskupska crkva sv. Marije, a taj tegurij da je po svoj prilici pripadao pročelnoj strani ciborija glavnoga joj otara.

Da je crkva sv. Marije bila već sagrađena kad je hrvatski kralj Kriesimir II. ustrojio uza nje hrvatsku biskupiju, o tom ne sumnja ni prag. Bulić. Prije toga biti će bila samo prosta župna crkva župe *Campus*, kako se razumije i po njezinim ne odveć velikim protegama. O starini i bogatstvu njezinom zaključuje se po oblicima i po izboru gradiva mnoštva nadjenih urešenih graditeljskih i nadpisnih ulomaka, koji su velikim dielom sve od fina biela mramora i cipolina, te od izabrana biela, sitnoznata i gusta vapnenjaka, koji svi odavaju hrvatsko-bizantinski slog VIII, IX. i X. te XI. vieka. Ima tu urešenih ulomaka pluteja i pilastrića otara, ograde svetišta, amvonâ, rešetkâ konfesije, ima tegurija ciborija i lukova krstionice, ima nadstupina velikih, srednjih i malašnih, deblâ, stupovâ valjastih i osmerostranih, malih i srednje deblina; ima podstupinâ, pragovâ većih i manjih, sa uresima i nadpisima, ulomaka prozornih ploča raznovrstno probivenih za prolaz svjetlosti i zraka; nadstupinâ stupova sa prozorâ zvonika ili za arkade dvorišta samostana, a donapokon ulomaka ploče, koja je iznutra plitko izdubljena a naokolo urešena, koja je po svoj prilici služila za primanje darova i zadužbinâ, što no su jih, po staro-kršćanskom običaju, viernici običavali prinositi u crkvu na dan naslovnog joj svetca¹, dakle ovdje po svoj prilici na dan Velike Gospe.

U mrtvačkim upisnicima kninske župe, koje sam prag. Bulić iztiče, iz g. 1688. piše, da su neki zakopani „in coemeterio uillae Capitulo“, a osobito su pak označeni oni, koji su zakopani na katol. groblju u Biskupiji ovako: „in ecclesia episcopali extra urbem“, ili još bolje: „inter mura *antiquae ecclesiae Episcopalis jam destructae rure Biskupia*“, po čemu se ne samo doznaje, da je 1688. god. živa predaja bila u narodu, da je tu obstojala biskupska crkva, nego da se je te godine znalo, da je već razorena, dočim je crkva na Kapitolu bila još donekle sačuvana. Pošto je, nakon oslobodjenja Knina i kninske krajine od Turaka (1688), rek bi, sagrađena na groblju Biskupije crkva sv. Luke, te piše još u rečenim upisnicima: „Coemeterio S. Lucae in Biskupia“ ili „Coemeterio S. Lucae in Cossovo.“²

Izpitivanjem grobova, otvorenih na katol. groblju Biskupije u i okolo crkve s. Marije, dosta se svjedočanstva nalazi, koji vojuju u prilog i bez toga dobro osnovanoj misli, da je tu obstojala biskupska crkva sv. Marije. Ovdje ću samo da iztaknem okolnost, kako je dosta ulomaka bivše crkve

¹ Reusens — Elements d'Arch. chr.

² Bulić. Hrv. sp. str. 12.

upotrebljeno kao gradivo okolnih grobova, koji, sudeć po obliku i uresu stećaka, kojima su bili pokriveni, potiču iz XV. vieka, t. j. iz vremena, koje je sliedilo odmah nakon turskog opljačkanja, porušenja i spaljenja te dične staro-hrvatske bazilike.

I Ot. Vinjalić u opisu 1746. god. drži kao stalno, da je hrvatska stolna crkva bila u Biskupiji, jer piše kako navodi prag. B. (str. 12): „Il vescovo di Knin seguiva sempre la Corte, aveva la sua Chiesa Cathedrale circa due miglia distante dalla città di Knin in luogo detto anco al giorno d' oggi Biscupia cioè vescovado“. Piše još Vinjalić, kako mi je priobćio o. Marun: „Per andar alla fabrica del Capitolo in barca non diſta dalla città che circa un miglio, ma chi vuole andar per terra bisogna che faccia più di tre miglia dovendo passar il ponte o al guado del fiume Orasnica. Alla chiesa cattedrale di Biscupia s' andava per barca rasando la fabrica del Capitolo, poi s' entrava nel fiumicello Cossovstiza e si sbarcava poco lontano dalla chiesa. Ora le piove hanno portato giù la terra dai monti, e hanno quasi imbonito il letto del fiume, e formato un gran paludo, ne si puo andare se non quando sono le acque alte che coprono tutto il paludo. Chi vuol andar per terra alla chiesa di Biscupia bisogna faccia circa otto miglia, perchè oltre il dover passar per il ponte dell' Orasnica, bisogna passi il ponte Topoglie sopra il fiume Krka anticamente fiume Tizio“. O njoj on misli, da je bila na mjestu sadašnjeg groblja oko grčko-iztočne crkve sv. Trojice, baš u selu Biskupiji, i piše, da je bila „rotonda ottangolare“ i cjelokupa do prozora „a guisa della Metropolitana di Spalato“. Od svega toga u toliko nije sada vidjeti nego u ogradi groblja sv. Trojice dva onizka zida, koji sklapaju tup kut, kao da su stranice osmerokuta, jedan cieli i poklopac nekog drugog sarkofaga, komad debla stupa osrednje debljine, i ulomak rezbarije, a naš predsjednik je otkrio i tragove nekih zidova u nutrnjosti, pa je, barem do novih iznaſaſća, teško vjerovati Vinjaliću, da je tu mogla biti crkva sv. Marije, uz tolike činjenice, koje nas do sada ovlaſćuju držati, da je bila na današnjem kat. groblju. Dodat mi je pak, da položaj sv. Trojice nije u polju „in Campo“, nego na briegu.

Vjekoslav Klaić¹ je takodjer mnenja, da je biskupska kninska crkva bila u Biskupiji, a kanonički stanovi da su bili na Kapitolu kod crkve s. Bartula.

Pok. O. Zlatović² je držao, da je na groblju sv. Luke u Biskupiji bila bazilika sv. Marije, a na Kapitolu kaptolska crkva sv. Bartula.

Sam prag. Bulić³, prije nego je napisao knjigu „Hrvatski Spomenici“, slagao se je sa Vinjalićem, Klaićem i Zlatovićem, te je pisao kako se „spo-

¹ Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati II. str. 55.

² Viestnik hrv. ark. dr. God. 1883.

³ Bullettino di arch. e st. dalm.

minje u poviesti, da su biskupova dobra ležala na jugu grada, u dandanas zvanoj Biskupiji, da uz biskupske dvore bijaše *vrlo krasna* crkva, posvećena s. Mariji“, a malo kasnije u istom „Bullettino“ pisao je, da je sam došao do uvjerenja (Bull. 1886. Br. 3), da je na katoličkom groblju u Biskupiji izkopana crkvice „ona sv. Luke, koje se u prošlom veku vidjahu još ruševine, sagrađena po viestima O. Vinjalića na istom brežuljku, na kojem ležaše i drugih sgrada, medju ovim znamenita stolna biskupska crkva s. Marije“.

U B o l u dne 9. kolovoza 1894.

F. Radić.

